

SORTAVALAN VANHAT AMMATTI- KOULUT.

V. Ahokanta.

SORTAVALAN SUNNUNTAIKOULU.

Yhdeksännentoista vuosisadan puolivälin tienoilla oli pienessä Sortavalan kaupungissakin elinkeinoelämä vilkastunut muutamien kymmenien rauhallisten vuosien ja yleisen, koko Suomessa tapahtuneen taloudellisen nousun vaikutuksesta.

Teollisen ja ammatillisen kehityksen tukemiseksi kaivattiin oppilaitoksia, joissa annettaisiin opetuksen alkeita niille kaupunkilaisnuorukaisille, jotka työskentelivät joko käsitäi tehdasteollisuuden palveluksessa.

Siksimä tammikuun 19. p:nä v. 1842 annetulla asetuksella määrättiin useaan maamme kaupunkiin perustettavaksi ns. sunnuntaikouluja käsityöläisten ja teollisuuden harjoittajain oppipoikia sekä kisällejä varten. Viipurin läänin kuvernöörin oli lähettänyt mainitun asetuksen johdosta kirjelmän Sortavalan kaupungin järjestysoikeudelle sekä kehoittanut perustamaan asetuksessa mainitun koulun. Järjestysoikeus ryhtyi heti noudattamaan annettuja määräyksiä kutsuen kaupungin porvariston kokoukseen lokakuun 24. päiväksi 1842 keskustelemaan ja päättämään sunnuntaikoulun perustamisesta Sortavalan kaupunkiin.

Siinä kokouksessa päätettiin toimia asetuksen määräysten mukaan sekä perustaa sunnuntaikoulu Sortavalaan. Koulu päätettiin sijoittaa alkeiskoulun huoneistoon ja koulun

ensimmäiseksi opettajaksi valittiin alkeiskoulun opettaja Mikael Tovén 57 ruplan 14 kopeekan vuosipalkalla. Saapuvilla olleet mestarit ilmoittivat 20 oppilasta kouluun.

Koulun johtokuntaan valittiin samassa kokouksessa kontrahtirovasti G. J. Fabritius ja värjärimestari C. G. Edelman.

Koulussa opetettiin asetuksen määräyksen mukaan uskontoa, kirjoitusta ja laskentoa. Koulun tuli toimia kokouksen päätöksen mukaan sunnuntaisin klo 3—6 iltapäivisin.

Asetuksen mukaan oli kaupunkien suoritettava kustannukset sunnuntaikouluista, mutta valtio avusti vuosittain kaupunkeja siten, että Helsinki sai 500, Turku 300, Pori, Vaasa, Oulu ja Viipuri 100 ruplaa sekä toiset pienemmät kaupungit yhteensä 700 ruplaa »hopiata» vuodessa. Oppilaat olivat kokonaan koulumaksuista vapaat, ja siksi nyt Viipurin läänin kuvernööri tiedusteli, olisiko ehkä kultakin oppilaalta otettava koulumaksua. Kaupungin porvaristoa kuuluttuaan järjestysoikeus päätti, että koska sunnuntaikoulun kustannukset ovat vuosittain nousseet 60 ruplaan saakka, mikä summa on maksettu kaupungin varoista, ja kun koulussa oli vain 18 oppilasta, eikä heitä voitu rasittaa koulumaksuilla, niin käsityöläisten piti ottaa osaa koulukustannuksiin 1 ruplalla 50 kopeekalla jokaista oppilasta kohti. Päätös alistettiin kuitenkin kuvernöörin vahvistettavaksi.¹

Järjestysoikeus käsitteli aina tarvittaessa sunnuntaikoulun asioita, ja niinpä se mm. kokouksessaan v. 1859 velvoitti kaikki ne käsityöläiset, joiden oppilaat kävivät sunnuntaikoulua, antamaan pimeänä vuodenaikana joka sunnuntai talikynttilän jokaiselle koulua käyvälle oppilaalle. Mestarit velvoitettiin myöskin jokainen vuorollaan valvomaan oppilaiden koulunkäyntiä. Jos joku mestari laiminlöi oppilaitensa koulunkäynnin valvomisen, niin mestari huolimattomuutensa johdosta maksoi sakkoa yhden hopearuplan.²

Viipurin läänin kuvernööri huomautti maaliskuun 14. päivänä 1860 lähettämässään kirjelmässä kaupungin jär-

¹ K. Merikoski, Sortavalan kaupungin historia s. 246.

² K. Merikoski, Sortavalan kaupungin historia s. 247.

jestysoikeudelle, että kaupungin porvariston oli laajennettava sunnuntaikoulun toimintaa siinä määrin kuin julistuksessa joulukuun 29. päivältä 1858 säädettiin, mistä laajennuksesta porvaristo oli jo kerran kieltäytynyt ja asia oli sillä kertaa rauennut. Mutta kuvernöörin viime käynnin aikana monet kaupungin porvarit olivat ilmoittaneet olevansa halukkaat koulun toiminnan laajentamiseen sekä valmiit myöntämään tarpeelliset varat koulun toiminnan ylläpitämiseksi.

Yllämainittuihin syihin viitaten kuvernööri pyysi järjestys-oikeutta hankkimaan kaupungin porvariston lausunnon siitä, oliko porvaristo halukas laajentamaan sunnuntaikoulua asetuksen määräämällä tavalla.

Järjestysoikeus kutsui kaupungin porvariston koolle maaliskuun 28. p:nä 1860 antamaan lausunnon kuvernöörin kirjeen johdosta. Porvariston kokous päättikin varata vuosittain 150 ruplaa sunnuntaikoulun opetuksen järjestämiseksi asetuksen määräämälle tasolle sekä ehdotti koulun opetus-suunnitelman seuraavanlaisiksi: ¹

»1. Koulun opetuskieli on suomenkieli.

2. Oppiaineina tulevat olemaan edellämainitussa asetuksessa mainitut aineet, nimittäin: kristinoppi, biblian historia, kirjoitusharjoitukset, laskuoppi, mittausoppi, teollinen piirustus, isänmaan historia, maantieto, yksinkertainen kirjanpito, piirustus, laulu, yleinen historia, lauseoppi ja opetuskielen sanojen taivutus, valmistava pallo-oppi, tavallisimpien asiakirjojen, kuten kuittien, velkakirjojen, laskujen, todistusten, kontraktien ym. laatiminen. Myöskin on koulussa ohjattava sellaisiakin oppilaita, jotka eivät valmistu käsi-työläisiksi ja teollisuudenharjoittajiksi.

3. Koulun työskentelyä johtaa 3-jäseninen johtokunta.

4. Kouluun otetaan ensimmäinen opettaja sekä aliopettaja eli toinen opettaja ja erityinen laulunopettaja. Ensimmäisen opettajan vuosipalkka on 80, toisen 60 ja laulunopettajan 30 hopearuplaa vuodessa. ²

¹ K. Merikoski, Sortavalan kaupungin historia s. 247.

² K. Merikoski, Sortavalan kaupungin historia, s. 248.

Huomaamme, että Sortavalan porvaristo uudisti sunnuntai-koulunsa opetussuunnitelman aivan täydellisesti. V. 1842 perustetun sunnuntaikoulun tarkoitus oli, »että hantverkin oppipojat ja kisällit saakoot tilaisuutta kristillisyyden niin myös kirjoitus- ja räknäyskonstin oppimiseen».

Sortavalan järjestysvoikeus valitsi elokuun 25. p:nä 1860 pitämässään kokouksessa sunnuntaikoulun johtokunnan esityksestä koulun johtajaopettajaksi alkeiskoulun rehtorin Aleksanteri Ferdinand Åkerblomin, toiseksi opettajaksi sunnuntaikoulussa jo v:sta 1843 saakka toimineen ala-alkeiskoulun opettajan Mikael Tovénin ja laulunopettajaksi seurakunnan lukkarin Karl Johan Gröndahlin.

Elokuun 20. p:nä 1860 pitämässään kokouksessa sunnuntai-koulun johtokunta päätti kirjelmällä anoa järjestysvoikeudelta, että sunnuntaikoulua saataisiin pitää muulloinkin kuin sunnuntaisin, esim. keskiviikkona klo 6—8, koska sunnuntain oppitunnit olivat liian vähälukuisia laajennetulle opetussuunnitelmalle. Porvariston taholla ensin vastustettiin ehdotusta, mutta kuitenkin oltiin siihen taipuvaisia, että kaksi koulutuntia voitaisiin pitää lauantai-iltoina klo 6—8. Järjestysvoikeus yhtyi kokouksessaan syyskuun 1. p:nä 1860 porvariston ehdotukseen, joten asia sai näin ollen virallisen päätöksen luonteen. Mestareille annettiin kuitenkin oikeus, milloin kiireelliset työt sen vaativat, jättää oppilaat pois koulusta lauantain koulutunneilta, mutta asiasta oli kuitenkin koulun opettajille ilmoitettava.¹

Vaikkakin koulun opetussuunnitelma laajasti uusittiin v. 1860, niin v. 1862 koulun lukujärjestys oli melkoista suppeampi. Siinä esiintyivät silloin seuraavat aineet: uskonto, biblianhistoria, Euroopan ja Suomen maantieto, Suomen historia, laskento ja kirjoitus.

Koulun monivuotisen johtajan, rehtori Aleksanteri Fredrik Åkerblomin siirtyessä v. 1866 Joensuun kaupunkiin ylä-alkeiskoulun rehtoriksi, johtokunta valitsi johtajaksi ala-

¹ K. Merikoski, Sortavalan kaupungin historia, s. 248.

alkeiskoulun rehtorin A. Lyran, joka olikin koulun johtajana kevätlukukauden loppuun saakka 1872.

V. 1867 koulun vanhin opettaja, ala-alkeiskoulun lehtori Mikael Tovén kuoleman takia joutui jättämään työnsä sunnuntaikoulussa. Hänen jälkeensä koulun toiseksi opettajaksi valittiin opettaja M. Rautio.

Vaikkakin koulun opetuskieli oli suomi, niin opettajat kuitenkin antoivat oppilailleen ruotsinkielisiä todistuksia, minkä huomaamme Sortavalan Käsityöyhdistyksen vanhoista pöytäkirjoista, joissa esiintyy sunnuntaikoulun oppilaiden päästötodistusten ruotsalaisia jäljennöksiä. Oppilaiden täytyi jättää ne Käsityöläisyhdistykselle papinkirjansa ja työtodistustensa ohella anoessaan kisällin- tai mestarinkirjaa itselleen.

Päästötodistus sunnuntaikoulusta tai luotettavan henkilön antama todistus siitä, että asianomainen kisällin- tai mestarinkirjan anoja omaa sunnuntaikoulussa annettavan tietomäärän, oli hyvin tärkeä asiapaperi mestarin- tai kisällin- kirjaa anottaessa. Asetukset tammikuun 19. päivästä 1842 ja joulukuun 29. päivästä 1858 määräsivät, että kisälliksi tai mestariksi ei saanut julistaa v:n 1845 jälkeen henkilöitä, jotka eivät taitaneet sunnuntaikoulun oppiaineita.

Niinpä huhtikuun 9. p:nä 1869 seppä Erik Johan Sohlman anoi Sortavalan Käsityöläisyhdistykseltä mestarin oikeuksia. Hän oli saanut kaupungin porvarioikeudet jo v. 1841 ja harjoittanut ammattiaan siitä lähtien, mutta kun hänellä ei ollut sunnuntaikoulun todistusta, kisällikirjaa eikä todistusta oppipoikana olonsa ajalta — Sohlman sanoi niiden kadonneen — niin hän ei saanut mestarin oikeuksia seppämestari Hirvosen lausunnon takia, joka epäili, ettei hakija Sohlman ollut palvellut säädettyä oppiaikaa, ei ollut ollut kisällinäkään säädettyjä vuosia, eikä liioin ollut sunnuntaikoulussa.

Sohlman sai kyllä luvan harjoittaa ammattiaan porvarioikeuden ja porvarivalan turvissa, mutta hän ei saanut tehdä oppilaistaan kisällejä. Näin ollen hänelle eivät myöskään oppilaat menneet töihin, eikä hän siis saanut ammatinsa

tueksi käyttää sitä halpaa työvoimaa, jota oppipojat edustivat. Seppä Erik Sohlman sai tuntea ammattitovereiden taholta painostusta, mikä lienee johtunut ammattikateudesta. Hän sai monesti katua sitä, ettei hän nuoruudessaan ollut työskennellyt säädettyä oppiaikaa, suorittanut sunnuntaikoulun oppimäärää eikä pyrkinyt kisälliksi asiaan kuuluvien ohjeiden mukaan.

Rehtori A. Lyran jälkeen koulun johtokunta valitsi sunnuntaikoulun johtajaksi lukuvuoden 1872 alusta yläalkeiskoulun rehtorin Carl Vilhelm Alopaeuksen. Koulun todistukset muuttuivat nyt suomenkielisiksi, mutta pian ne palautuivat uudelleen ruotsinkielisiksi. V:sta 1877 todistukset lopullisesti ruvettiin antamaan suomenkielisinä.¹

Koulun alkuvuosien ajoilta ei ole säilynyt oppilasluetteloa, ei nimi- eikä päiväkirjaa. Syyskuun 9. päivästä 1859 koulun loppuun saakka koulun matrikkeli selostaa oppilasten lukumäärän ja oppiaineet. Oppilaita oli sillä ajalla koulussa 372, joista 234 erosi koulusta ilmoittaen syyn eroonsa. Yhdeksänkymmentäviisi suoritti sunnuntaikoulun kurssin täydellisesti sekä sai päästökirjan. Neljäkymmentäkolme oppilasta erosi koulusta syytä ilmoittamatta.²

Oppilaiden ammatit ovat merkityt 20/9 1884 alkaen matrikkeliin, ja sen mukaan oli Sortavalan sunnuntaikoulussa eri ammattialojen oppilaita koulun loppuun, kevätlukukaudelle 1892 saakka seuraavat määrät:

¹ Sortavalan Käsityöläis- ja tehtailijayhdistyksen arkisto.

² Sortavalan raastuvanoikeuden arkisto.

Ammatti	Lukuvuosi								Yhteensä
	1884—85	1885—86	1886—87	1887—88	1888—89	1889—90	1890—91	1891—92	
Kelloseppiä	1								1
Kauppa-apulaisia						1			1
Leipureita				1	2	4		1	8
Maalareita			2	1	2	1			6
Muurareita			1	1		3	2		7
Nahkureita	1		2	1		1	1	1	7
Nuohoojia							1		1
Pjuseppiä	1	1	3	1	2				8
Räätäleitä	2	7	5	4	6	7	4	2	37
Seppiä		1	1	1	2	2	1	3	11
P luseppiä			1	1		1			3
V askiseppiä									
Suutareita	2	1	1	1		2	2		9
Kirjapaino- ja sitojaop- pilaita		1			1				2
Satulaseppiä				2		1			3
Pautarhureita				2					2
Yhteensä	7	11	16	16	15	23	11	7	106

Sortavalan sunnuntaikoulun oppilaiden kotipaikkakuntia tarkastaessamme huomaamme, että oppilaat olivat kotoisin etupäässä Sortavalan lähiympäristöstä. Varsinkin kiteeläiset olivat runsaasti edustettuina.¹

Savolaiset nuorukaiset, jotka ovat runsaslukuisesti kansoittaneet etenkin Karjalan pääkaupunkia Viipuria, sekä Lappeenrantaa, joihin heillä oli helppo luonnollinen kulkutie, eivät ohjanneet kulkutietään itäänpäin pieneen Sortavalaan. Joensuussakin tapaamme heitä runsaammin käsityöläisten keskuudessa kuin Sortavalassa.

Länsi-Suomesta sekä yleensä muualta kuin itä-Karjalasta, tapaamme Sortavalan sunnuntaikoulussa oppilaita vain hyvin pienen määrän.

Koulun oppilaitten keskuudessa ilmeni Sortavalassa, kuten muissakin maan kaupungeissa, aiheettomia poissaoloja. Niitä vastaan opettajakunta kaupungin käsityöläisyhdistyksen

¹ Sortavalan raastuvanoikeuden arkisto.

tukemana taisteli kaikin voimin, toisinaan paremmalla, toisinaan huonommalla menestyksellä. Koulun johtaja kääntyi usein kirjelmällä Käsityöläisyhdistyksen valtuutettujen puoleen anoen heidän apuaan poikien taltuttamiseksi. Niinpä rehtori Alopaeus 1/3 1873 pidettävälle valtuutettujen kokoukselle ilmoitti, että koulun oppilaat jäivät pois etenkin laulutunneilta eivätkä valmistaneet kotitehtäviään. Kokous päätti, että poissaolijat haetetaan kaupunginpalvelijalla kouluun ja maksu perittäkään k. o. oppilailta itseltään.¹

Vaikka pojat olivatkin Karjalan laulukansaa, niin he eivät nähtävästi pitäneet erityisemmin laulun mahdista, koska he rehtorin ilmoituksen mukaan »raappasivat» juuri laulutunnilta.

Oppilaiden käytöksessä saattoi olla jonkin verran toivomisen varaa, koska kaupunkilaiset valittivat opettajille ja mestareillekin oppipoikien käytöksestä sekä heidän keskuudessaan ilmenneestä juopottelusta. Niinpä nahkatehtailija Nikolai Siitoin puhui Käsityöläisyhdistyksen valtuutettujen kokouksessa 1. 12. 1872, että mestareiden tulisi koettaa mahdollisimman tarmokkaasti hillitä oppilaiden paheksuttavaa ja säädytöntä elämää.

Valtuutettujen esimies värjäri Edelman yhtyi tehtailija Siitoiseen moittien oppilaiden huonoa käytöstä sekä aiheutonta poissaoloa sunnuntaikoulusta. Samassa kokouksessa tehtiin myöskin yksimielinen päätös siitä, että käsityöläismestareiden tuli kunkin vuorollaan käydä sunnuntaikoulussa oppilaitten koulunkäyntiä valvomassa.

Vaikkakin koululla oli oma johtokunta ja koulu oli hallinnollisessa suhteessa kaupungin järjestysvoimien alainen, niin koulun johtaja oli Käsityöläisyhdistyksen valtuutettujen kanssa usein kirjeellisestikin yhteydessä, mikä ilmenee yhdistyksen vanhoista pöytäkirjoista.

Niinpä koulun opettajat C. V. Alopaeus ja M. Rautio kääntivät helmikuun 28. p:ltä 1876 käsityöläisyhdistyksen valtuutettujen puoleen seuraavalla kirjelmällään:

¹ Sortavalan käsityöläis- ja tehtailijayhdistyksen arkisto.

»Käsityö-tehdasyhdistyksen valtuusmiehille

Sortavalassa.

Koska me, kaupungin sunnuntaikoulun opettajat, emme ole parhaalla tahdollakaan vielä keksineet mitään keinoa, jolla olisimme voineet saada sunnuntaikoulun oppilaat käymään huolellisesti ja säännöllisesti koulussa, ja koska Teidän voimassa olevan Järjestyssäännön 8 §:n 3. kohdan mukaan on velvollisuus pitää huolta käsityöoppilasten henkisestäkin kasvatuksesta, niin pyydämme täten esitellä Teille, josko Teidän sopisi tämän epäkohdan poistamiseksi ryhtyä semmoisiin toimenpiteisiin, että niille oppilaille, jotka huolimattomasti käyvät koulua, kuin myöskin semmoisille isännille, jotka eivät pidä tarpeellista huolta oppilastensa kotivalmistuksesta ja koulun käymisestä, lisättäisiin yhdistyksen sääntöihin jonkinmoisia uhkasakkoja.

M. Rautio.

C. V. Alopaeus.»¹

Samalla kertaa rehtori Alopaeus lähetti valtuutettujen kokoukselle toisenkin kirjelmän, jossa hän esitti, että sunnuntaikoulun oppilaille olisi entisten kuluneiden kirjojen tilalle hankittava uusia kirjoja.

Rehtori Alopaeus kokeneena koulumiehenä huomasi, että varattomille oppilaille olisi eduksi, jos heille saataisiin vapaat kirjat koulun puolesta. Useimmilla oppilailta olivat varat siksi vähäisiä, etteivät he kyenneet ostamaan oppikirjoja itselleen, ja siksipä olikin hyvä, että rehtori Alopaeus, jolla oli kirjakauppakin itsellään, koetti järjestää oppilaille vapaita kirjoja.

Yhdistyksen valtuutetut keskustelivat kokouksessaan maaliskuun 1. p:nä 1876 opettajain lähettämän kirjeen johdosta sekä päättivät kaupunginpalvelijalla haettaa poissa olevat oppilaat kouluun.

Rehtori Alopaeuksen esitykseen kirjojen hankkimisesta oppilaille ei kokous sillä kertaa suostunut, mutta myöhemmin

¹ Sortavalan käsityöläis- ja tehtailijayhdistyksen arkisto.

samana vuonna valtuutetut maksoivat rehtori Alopaeukselle oppilaille toimitetut kirjat ym. koulutarpeet, ja oppilaat saivat siten vapaat kirjat käytettäväkseen.

Yhdistyksen valtuutetut osoittivat myötätuntoaan sunnuntaikoulun oppilaita kohtaan mm. siten, että he myönsivät yhdistyksen varoista ahkerille oppilaille palkintoina jaettavaksi usean vuoden aikana opettajain harkinnan mukaan 20 mk vuodessa.

Rehtori Alopaeus suhtautui myöskin isoihin oppilaihinsa erityisen myötämielisesti antamalla oppilaille oppikirjoja käytettäväksi sekä pyytäen maksua yhdistyksen valtuutuilta joskus vasta useiden vuosien kuluttua kirjojen antamisesta. Niinpä hän esitti valtuutettujen kokoukselle joulukuun 1. p:nä 1880 laskun kolmen vuoden ajalla antamistaan koulukirjoista. Tästä laskusta ilmenee, mitä oppikirjoja koulussa käytettiin; ne olivat: Katkismus, Barth: Biblian historia, Erslev: Huokeahintainen kartasto, Leinberg: Biblian historia, Vivolin: Luvunlaskuoppi ja Suomen historia, jonka tekijää ei ole mainittu. Kokouksessa käsiteltiin rehtorin lähettämä lasku, mikä oli arvoltaan 87 markkaa 50 penniä, ja valtuutetut lausuivat seuraavaa: »Rehtori Alopaeuksen ostettua koulun oppilaille kirjoja omilla varoillaan, päätti kokous anomuksesta vapaaehtoisesti maksaa laskun rehtorille.»¹

Pojat eivät ilmeisestikään jatkuvasti ahkeroineet, koska rehtori Alopaeus kirjoitti valtuutettujen kokoukselle maaliskuun 1. p:nä 1881 ilmoittaen, etteivät pojat valmistaneet läksyjään. Rehtorin kirjelmän johdosta kokous päätti, että jokaisen mestarin oli pidettävä silmällä oppipoikansa koulutehtävien suoritusta sekä oltava vuorollaan sunnuntaikoulussa valvomassa oppilaiden käytöstä.

Koulun toimintaa kävi katsomassa mm. kaupungin pormestari; hän esitti kaupungin »Käsityö-yhtiön» valtuutetuille mielipiteensä niistä epäkohdista, joita hän koulussa huomasi ja joiden poistamisen hän katsoi valtuutettujen

¹ Sortavalan käsityöläis- ja tehtaailijayhdistyksen arkisto.

tehtäväksi. Niinpä pormestari K. G. Berg käydessään koulua tarkastamassa huomasi, että oppilaat talviseen aikaan olivat kovin huonoissa vaatteissa. Tästä oli seurauksena pormestarin kirje Käsityöyhdistyksen vuosikokoukselle, joka pidettiin joulukuun 19. p:nä 1883. Kirjeessään pormestari esitti mm. seuraavaa:

1) »Eikö Käsityö-yhtiö ole jo siksi varakas, että voisi ylläpitää omilla varoillaan sunnuntaikoulua?

2) Tarkastaessani koulua, huomasin oppilaiden olevan hienoissa kesävaatteissa, vaikka oli kova talvipakkanen. Mestarien pitää antaa oppilaille parempia vaatteita.»¹

Oppilasten vaatetusasiasta kokous päätti, että jokaisen mestarin tuli antaa oppipojilleen kohtuullisen vahvat talvi-vaatteet sekä jalkineet, ettei Käsityöyhtiön kokouksen tarvitsisi vastedes käsitellä tämänlaatuisia asioita.

Koulun ylläpitämisestä Käsityö-yhtiön varoilla keskusteltiin myöskin, mutta päätöksen teko jätettiin yhdistyksen kevätkokoukseen. Helmikuun 27. p:nä 1884 pidetyssä kokouksessa keskusteltiin koulun kustannuksista ja toiminnasta sekä päätettiin, ettei Käsityö-yhtiöllä ollut varoja niin suuressa määrin, jotta se olisi voinut yksin pitää huolta sunnuntaikoulun kustannuksista. Kokous asetti toimikunnan, jonka tuli laatia ehdotuksia niistä keinoista, joilla voitaisiin tehostaa sunnuntaikoulun työtä ja saavutuksia. Mestarit arvelivat, että koska sunnuntaikouluun saapuvien oppilaiden alkuopetus oli useinkin kovin heikolla kannalla, niin sunnuntaikoulussa oli mahdoton saavuttaa kovin suuria tuloksia. Toimikuntaan valittiin lehtorit E. Mäkinen ja K. Hagfors, apuopettaja M. Rautio, tehtailijat M. Hirvonen ja J. O. Leander sekä puuseppä J. Pakarinen. Toimikunnan pöytäkirjoja ei ole tavattavissa Käsityö-yhtiön arkistossa, joten toimikunnan työstä ei ole jäänyt mitään tietoja. Sunnuntaikoulu toimi entiseen hiljaiseen tapaansa kevätlukukauden loppuun saakka 1892.

¹ Sortavalan käsityöläis- ja tehtailijayhdistyksen arkisto.

Viimeisenä lukuvuonna, 1891—1892 kouluun ilmoitautui vain seitsemän uutta oppilasta. Koulun matrikkeli ei mainitse mitään heidän eroamisistaan eikä päästökirjoistaan. Koulun opettajat olivat tietoisia koulun lakkauttamisesta ja lopettivat koulunsa kaikessa hiljaisuudessa.

Koulun oppilasmäärä vaihteli runsaasti vuosien aikana. Se nousi äkkiä ja laski äkkiä. Eroamisia oli runsaasti, mutta ainoastaan 32 oppilasta erosi koulusta syytä ilmoittamatta. Päästökirjan saaneita oli verraten runsaasti koko oppilasmäärään nähden, mikä seikka osoittaa, että sunnuntaikoulun päästökirjalla oli suuri merkitys.

Pisimmän päivätyön Sortavalan sunnuntaikoulussa suoritti ala-alkeiskoulun opettaja Mikael Tovén, syntyisin Tuovinen, kotoisin Kerimäeltä, joka sivutoimenaan hoiti opetusta koulun alusta lähtien vuoteen 1867 saakka, jolloin hän sairastui kuolintautiinsa. Tovén hoiti yksinään sunnuntaikoulussa opetusta koulun alusta v:een 1860, jolloin koulun toimintaa laajennettiin, minkä jälkeen koulussa tarvittiin useampiakin opettajia samanaikaisesti.

Koulun johtajina toimivat v:sta 1860 v:een 1866 ala-alkeiskoulun rehtori A. F. Åkerblom ja v:sta 1866 kevätlukukauden loppuun 1872 ala-alkeiskoulun rehtori A. V. Lyra. Hänen jälkeensä toimi johtajana syyslukukauden alusta 1872 sunnuntaikoulun loppuun saakka v. 1892 yläalkeiskoulun rehtori Carl Vilhelm Alopaeus.

Koulun laulunopettajana v:sta 1860 alkaen koulun loppuun saakka toimi Sortavalan ev. lut. seurakunnan lukkari Karl Johan Gröndahl.

Opettaja M. Raution valitsi johtokunta sunnuntaikoulun opettajaksi v. 1867, ja hän olikin siinä toimessa kevätlukukauden loppuun v. 1892 saakka, jolloin sunnuntaikoulun toiminta päättyi.

Opettajain työn arvon suuruuden huomaamme vasta sitten, kun ajatlemme, minkälaisella kehitystasolla oppilaat olivat kouluun tullessaan ja minkälaisissa oloissa oppilaat elivät ja työskentelivät. Oppilaat olivat iältään 15—30 vuotiaita.

ja useat heistä olivat oppineet ennen kouluun tuloaan useita vähemmän miellyttäviä harrastuksia. Mutta opettajainsa ohjaamina he tulivat tajuamaan tiedon ja taidon merkityksen. Useista heistä tuli kunnollisia ammattilaisia, jotka työllään ja toimillaan ovat palkinneet yhteiskunnalle sen huolenpidon ja ne kustannukset, jotka yhteiskunta on heille antanut.

SORTAVALAN KÄSITYÖLÄISKOULU.

Sunnuntaikoulut vähäisine oppiaineineen ja pienine tuntimäärineen eivät voineet tyydyttää kasvavan teollisuutemme vaatimuksia enää 1880-luvulla, ja siksipä julkaistiin marraskuun 25. p:nä 1885 asetus, jolla silloiset sunnuntaikoulut muutettiin alemmiksi ja iltakoulut yleemmiksi käsityöläiskouluiksi. Asetuksen määräystä noudattaakseen Sortavalan kaupunginvaltuusto asetti toimikunnan, jonka tehtäväksi annettiin ehdotuksen laatiminen teollisuusammateissa palvelevien nuorukaisten koulutustarpeiden tyydyttämisestä lain määräämällä tavalla. Toimikuntaan kuuluivat rehtori C. V. Alopaeus, mallikoulunjohtaja A. Pietikkäinen, raatimies J. Leander ja tehtailija J. Hirvonen. Se piti ensimmäisen kokouksensa kesäkuun 19. p:nä 1890 ja sen työn tuloksina olivat ehdotukset alhaisempaa käsityöläiskoulua ja valmistavaa koulua varten.

Komitea ehdotti alhaisemman käsityöläiskoulun opetussuunnitelmaan otettavaksi asetuksen määräämät aineet: kuvaanto ja piirustus, laskento, äidinkieli, oikeinkirjoitus, laskujen ja muiden kirjelmäin laatiminen sekä yksinkertainen kirjanpito.¹ Alhaisemman käsityöläiskoulun oppiajaksi komitea ehdotti yhtä lukuvuotta, jolloin opetusta annettaisiin 32 viikon aikana 5 t. viikossa. Kouluun piti otettaman kaksi opettajaa, joiden palkoiksi johtokunta ehdotti 3 markkaa tunnilta. Komitean ehdotus koulun vuotuiseksi menoarvioksi oli seuraava:

¹ Sortavalan yleisen ammattilaiskoulun arkisto.

opettajain palkat (160 viikkotuntia à 3: —)	960: —
johtajan palkka	100: —
koulun vuokrat	300: —
» lämpö	75: —
» valo	20: —
siivoojan palkka	50: —
	<hr/>
Yhteensä	1 505: —

Valmistavan luokan toiminta suunniteltiin väliaikaiseksi edellyttäen siinä vähintään kymmentä oppilasta. Koulun oppiaineiksi komitea ehdotti uskontoa, äidinkieltä, kirjoitusta, laskentaa, maantietoa, Suomen historiaa ja piirustuksen alkeita. Koulun työajaksi komitea ehdotti yhtä vuotta, jolloin opetusta annettaisiin 32 viikon aikana 12 t. viikossa. Valmistavan koulun vuosittaiseksi menoarvioksi komitea ehdotti seuraavaa:

opettajain palkat (384 t. vuodessa, à 1: —)	384: —
oppikirjat	» 50: —
vuokra	» 100: —
lämpö, valo ja puhtaus	» 100: —
	<hr/>
Yhteensä	634: —

Valmistavan koulun opettajiksi komitea arveli saatavan seminaarin opettajakokelaita, ja siksi opettajain tuntipalkkakin esitettiin vain yhtä markkaa. Komitea ehdotti myöskin Sortavalan kaupungin valtuustolle, että se anois valtiolta sen apurahan koululle, mikä 25. 11. 1885 annetun asetuksen 10 §:n 13 kohdan mukaan oli luvattu kaupunkien käsityöläiskouluille antaa. Valtuuston anomuksen johdosta Teollisuushallitus kirjelmässään helmikuun 4. päivältä 1891 ilmoitti kaupungin valtuustolle, että Sortavalan käsityöläiskoulun valtioavuksi oli määrätty lukuvuodelle 1891—92 530 mk, minkä summan Viipurin läänin kuvernööri maksattaa koulun johtokunnan tilauksesta. Kirjelmässään Teollisuushallitus samalla kehoitti valtuustoa valitsemaan koululle johtokunnan

sekä lähettämään koulun opetussuunnitelman ja tuntijakoilmoituksen Teollisuushallitukselle.¹

Valtuusto valitsi kokouksessaan maaliskuun 19. p:nä 1891 koulun johtokuntaan rehtori C. V. Alopaeuksen, raatimies J. O. Leanderin ja musiikin lehtori E. A. Hagforsin sekä varajäseniksi lehtori S. Suomalaisen ja tehtailija J. Hirvosen. Opettajiksi käsityöläiskouluun johtokunta valitsi mallikoulun johtajan A. Pietikäisen, joka samalla määrättiin käsityöläiskoulun johtajaksi, neiti Sandra Hagforsin ja käsityöläismestari F. Jokelan. Koulutyö päätettiin aloittaa rehtori C. V. Alopaeuksen luvalla ala-alkeiskoulun huoneistossa. Valmistavan luokan työtä ei komitean ehdotuksesta huolimatta aloitettu, vaikkakin koulun johtokuntakin kokouksessaan tammikuun 31. p:nä 1892 päätti aloittaa valmistavan luokan työskentelyn.

Sortavalan käsityöläiskoulu aloitti toimintansa koulun kirjojen mukaan elokuun 28. p:nä 1892 oppilaiden sisäänkirjoituksella, jolloin ilmoitautui 17 oppilasta. Oppilaista oli 2 leipurin, 1 maalarin, 2 muurarin, 1 nahkurin, 6 räätälin, 1 satulasepän, 3 sepän ja 1 suutarin oppipoika. Koulua pidettiin kahtena iltana viikossa, nimittäin sunnuntaina klo 3—6 ja lauantaina klo 6—8. Koulussa opetettiin piirustusta, kaunokirjoitusta, laskentaa, oikeinkirjoitusta ja kirjanpitoa.

Sortavalan käsityöläiskoulun valmistavan luokan toiminta alkoi syyskuun 14. p:nä 1896, ja oppilaita ilmoitautui kouluun 29, joista sittemmin 12 kuitenkin erosi kesken lukuvuotta. Koulun opettajiksi otettiin, kuten komitean suunnitelma edellyttikin kaksi miesseminaarin opettajakokelasta. Valmistava luokka oli järjestetty niitä käsityöläiskouluun tulevia oppilaita varten, jotka eivät olleet käyneet kansakoulua, ja samalla se oli ikäänkuin käsityöläiskoulun I luokkana. Sen oppinaineet olivat komitean ehdotuksen mukaiset. Johtokunta ei liene ollut tyytyväinen valmistavan luokan oppiaineisiin eikä tuntimäärään, koskapa se kokouksessaan toukokuun 9. p:nä 1898 päätti lähettää kirjelmän Kauppa-

¹ Sortavalan yleisen ammattilaiskoulun arkisto.

ja Teollisuushallitukselle sekä esittää, että luonnontieto poistettaisiin valmistavan luokan opetusohjelmasta, mutta koulun viikkotuntimäärä korotettaisiin kuudeksi. Viikkotuntimäärää ei kuitenkaan korotettu kuudeksi, mutta koulun toiminta jatkui silti asetuksen määräämissä puitteissa kevätlukukauden loppuun 1905. Valmistavan luokan oppilasmäärä oli koulun ensimmäisenä toimintavuonna 29, mutta se väheni vähitellen vuosi vuodelta niin vähiin, että viimeisenä toimintavuotena 1904—1905 koulun kirjoissa oli vain 7 oppilasta. Edellisinäkin vuosina poikia erosi keskekkäkin lukuvootta mieslukuisesti pois koulusta. Sortavalan käsäteollisuuskoulun valmistavan luokan työskentely päättyi toukokuun 31. p:nä 1905. Luokan kirjoihin oli merkitty kaikkiaan 133 oppilasta.¹

Käsityöläiskoulun toiminta jatkui kaikessa hiljaisuudessa asetuksen määräämien ohjeiden mukaan. Oppilasmäärä täällä niinkuin muissakin pikkukaupungeissa oli usein kovin pieni.

Vuodesta 1905 lähtien Sortavalan käsityöläiskoulu toimi kaksiluokkaisena, vaikkakin kansakoulukurssin suorittaneet selviytyivät käsityöläiskoulun kurssista yhdellä vuodella, mutta toiset huonoimmat oppilaat joutuivat käymään kaksi jopa kolmekin vuotta, ennen kuin he saivat koulusta päästötodistuksen.

Vaikkakin kaupunginvaltuuston asettama komitea ehdotti käsityöläiskoulun opettajain palkaksi v. 1890 3 mk tunnilta ja valtuusto vahvisti ehdotuksen, niin koulun johtokunta maksoi kuitenkin opettajille 4 mk tunnilta. Esiintulleista systä johtokunta kokouksessaan heinäkuun 7. p:nä 1910 päätti alentaa opettajain palkkaa 50 pennillä tunnilta. Päätös ei liene ollut opettajain mielestä kovinkaan miellyttävä, koska niihin aikoihin jo elinkustannukset pyrkivät nousemaan ja palkkataso muillakin aloilla osoitti nousua vuoteen 1890 verraten.

¹ Sortavalan yleisen ammattilaiskoulun arkisto.

V. 1910 koulun opetusohjelmassa tapahtui sellainen muutos, että mitta- ja mittausopin tunti jätettiin lukujärjestyksestä pois ja tilalle otettiin asioimiskirjoitusta, mikä aine onkin nykyaikana hyvin tärkeä käsityöläisen jokapäiväisessä elämässä. Samana vuonna koulun monivuotinen johtaja A. Pietikäinen erosi johtajan toimesta ja tilalle valittiin opettaja J. Fransila. Koulun oppilasmäärä oli painunut vähäiseksi ja pysyi kovin pienenä, mihin opettajat sekä johtokunta eivät olleet tyytyväisiä, ja siksi johtokunta kokouksessaan lokakuun 14. p:nä 1915 päätti lähettää Sortavalan Käsityöyhdistyksen valtuutetuille kirjeen, jossa pyydettiin tietoja niistä toimenpiteistä, joihin käsityöläismestarit olivat ryhtyneet oppilasmäärän lisäämiseksi käsityöläiskoulussa. Kouluun ilmoitettiin lukuvuosien 1911—1919 välillä keskimäärin n. 15 oppilasta vuodessa, joista I l. oli 5 ja II l. 10 oppilasta. Sitä paitsi koulusta erosi keskimäärin 4—5 oppilasta vuodessa. V. 1914 johtokunta koetti uudistaa koulun lukujärjestystä 12. 9. 1900 annetun asetuksen määräyksen mukaiseksi ottaen siihen ammatti- ja käsivarapiirustuksen, kaunokirjoituksen, aine-, oikein- ja asioimiskirjoituksen, kirjanpidon sekä hinnoittelun. V. 1917 johtokunta jätti hinnoittelun tarpeettomana pois koulun oppiaineiden joukosta. Vuoden 1917 alusta tuli johtokunnan puheenjohtajaksi johtaja J. Kuusinen, lehtori G. A. Branderin erottua siitä edellisen vuoden lopussa.

Kevätlukukauden aikana 1917 koulu kärsi huoneistopulaa, mutta koulu saatiin kuitenkin majoitetuksi Sortavalan merimieskoulun huoneistoon, ja johtokunnan täytyi nyt varata lämmitykseen puihin 99 markkaa sekä vahtimestarin palkan 60 markkaa vuodessa. Huoneistopula tuli uudelleen koululle kevätlukukauden aikana v. 1918, jolloin vapaussodan takia koulun huoneisto varattiin palvelemaan sotilastarkoituksia. Koulu toimikin k. o. aikana vain 6 viikkoa — etupäässä huoneistopulan takia. Oppilaille ei jaettu keväällä 1918 päästötodistuksia. Huoneistopula oli huutava myöskin syyslukukauden alussa 1918. Koska koulun johtokunta ei voinut koulun huoneistokysymystä omin voimin ratkaista,

niin se kokouksessaan syyskuun 26. p:nä päätti pyytää kaupunginvaltuuston pikaista toimenpidettä käsityöläiskoulun huoneistoasian järjestämiseksi tyydyttävään suuntaan, ilmoittaen samalla valtuustolle, että koulun irtain omaisuus oli majoitettu merimieskoulun kylmään vajaan, missä se kärsi kosteudesta; opetustakaan ei siellä voitu antaa säädettyllä tavalla.

Huoneistokysymys järjestyi nyt tyydyttävällä tavalla, ja koulutyö pääsi taas alkamaan.

Koska elinkustannukset olivat suuresti kohonneet, niin koulun johtokunta opettajain pyynnöstä korotti opettajain tuntipalkan neljäksi markaksi tunnilta marraskuun 10. päivästä 1918 lähtien, jolloin syyslukukausikin alkoi.

Syyslukukauden alusta v. 1919 johtokunta päätti ottaa uudelleen mittausopin koulun lukujärjestykseen. Samasta ajankohdasta lähtien johtokunta kokouksessaan syyskuun 17. p:nä päätti nostaa opettajain palkat 6 markkaan tunnilta. Seuraavana syksynä opettajain palkat nostettiin yhä kallistuvien elinkustannuksien vuoksi 10 markkaan tunnilta.

Johtokunta valitsi kokouksessaan 9. 4. 1922 puheenjohtajakseen kansakoulunopettaja S. Tiensuun. Opettajainpalkat järjestettiin samaan tapaan kuin muissakin kouluissa, nimittäin viikkotunnittain. Johtokunta esitti opettajain palkaksi 500 markkaa vuodessa viikkotunnilta ja johtajaopettajan palkaksi 600 markkaa vuodessa. Kaupungin valtuusto hyväksyi johtokunnan esityksen. Uutta palkkausjärjestelmää noudatettiin lukuvuoden 1922 alusta lähtien.

Koulun oppilasmäärä pysyi yhä pienenlaisena, eivätkä opettajat voineet saada sitä kasvamaan monista yrityksistään huolimatta, sillä koulun opetussuunnitelma ei herättänyt oppilaiden mielenkiintoa. Siksi johtokunta harkitsi koulun muuttamista yleiseksi ammattilaiskouluksi, niinkuin 2. 3. 1920 annetun asetuksen määräyskin edellytti. Opetus tuli asetuksen mukaan edelleenkin olemaan teoreettista, mutta opetussuunnitelma oli enemmän ajan vaatimuksien mukainen kuin käsityöläiskoulussa.

Johtokunnan toimenpiteet uuden koulun hyväksi edistivät siinä määrin, että johtokunta kokouksessaan joulukuun 18. p:nä 1923 hyväksyi uudelle koululle sääntöehdotuksen, jossa johtokunta päätti kaupungin valtuustolle esittää, että koulun nimeksi määrättäisiin Sortavalan Kaupungin Yleinen Ammattilaiskoulu. Koulun oppiaineet ja tuntimäärät johtokunta esitti seuraaviksi:

»Ammattilaskentoa	2 t.	viikossa
kirjanpitoa	1 »	»
äidinkieltä ja kirjoitusta	1 »	»
yhteiskuntaoppia	1 »	»
ammattioppia	1 »	»
ammattiopirustusta	4 »	»

Kaupunginvaltuusto hyväksyi johtokunnan laatiman ehdotuksen muissa kohdin, paitsi ei tuntijakoa, josta johtokunta laati uuden suunnitelman.

Oppilasmäärän painuttua liian pieneksi Kauppa- ja Teollisuushallitus ei myöntänyt Sortavalan Käsityöläiskoululle lukuvuodeksi 1923—1924 valtionapua, mikä asia johtokunnan kokouksessa 15. 4. 1924 todettiin.

Sortavalan kaupungin alempi käsityöläiskoulu muuttui niin ollen syyslukukauden alusta v. 1924 yleiseksi ammattilaiskouluksi, jolla oli entiset opettajat. Koulu sai toimia kansakoulun huoneistossa, niinkuin käsityöläiskoulukin oli toiminut syyslukukaudesta v. 1918 alkaen, ja kun kansakoululuokat muuttivat uuteen ajanmukaiseen koulutaloon, niin yleinen ammattilaiskoulu sai samasta talosta viihtyisän luokkahuoneensa.

Opettajain anomuksesta ja johtokunnan esityksestä kaupunginvaltuusto korotti koulun opettajain palkat v. 1926 600 mk:sta 750 markkaan viikkotunnilta vuodessa, ja opettajain anottua uudelleen palkankorotusta johtokunta kokouksessaan 3. 11. 1929 päätti esittää valtuustolle, että opettajain palkat nostettaisiin 900 markaksi viikkotunnilta vuodessa.

Valtuusto suostuikin johtokunnan esitykseen, joten opettajain palkat ovatkin Sortavalan yleisessä ammatilaiskoulussa kohtuulliset.

Koulun opettajakunnassa tapahtui kevätlukukauden lopulla 1930 muutoksia. Johtajaopettaja J. Franssila erosi toukokuun 6. p:nä johtajan toimesta. Koulun johtajaksi johtokunta valitsi syyskuun 2. p:nä 1930 harjoituskoulun opettajan J. K. Mäntylän.

Kokouksessaan 6. 5. 1931 johtokunta päätti ottaa koulun opetusohjelmaan sähkö- ja kirjapaino-opin. Nämä oppiaineet ovatkin hyvin mielenkiintoisia ja palvelevat samalla niitä ammattialoja, joilta oppilaita on koulussa. V. 1936 sähköoppi jätettiin tilapäisesti pois koulun opetusohjelmasta, mutta koneoppi ja yleinen ammattioppi otettiin tilalle. Kirjapaino-oppilailla on ollut oppiaineinaan vain kirjapainooppi ja konepiirustus. Syyslukukauden alusta 1938 johtokunta otti autonomisen opin koulun oppiaineeksi. Sen oppiaineen oppilaat muodostivat oman ryhmänsä kuten kirjapaino-oppilaatkin. Oppilaita oli lukuvuonna 1938—39 koulussa kaikkiaan 40, joista 10 kuului autonomientajien ja 6 kirjapaino-oppilaiden ryhmiin.

Käsityöläis- ja yleisen ammattikoulun oppilaat olivat miltei kokonaan Sortavalasta, sen lähiympäristöstä ja kauempaa Karjalasta kotoisin. Kitee on käsityöläiskoulun aikana ollut se maalaispitäjä, josta useimmat koululaiset ovat olleet kotoisin. Koulun 1066 oppilaasta oli vain 52 oppilasta syntynyt muualla kuin Suomen Karjalan itäosassa. Koulun viime vuosina on kaupunkilaisoppilaiden lukumäärä tuntuvasti lisääntynyt. Tämä johtunee siitä, että työnantajat ottavat etupäässä tuttaviansa tai muiden kaupunkilaisten lapsia töihinsä. Länsisuomalaisten ja savolaisten pieni lukumäärä osoittaa, että ammattityöväestö ei ole siirtynyt kovinkaan runsain määrin Karjalaan.

Oppilasten lukumäärä on käsityöläis- ja sitä seuranneen yleisen ammatilaiskoulun aikana osoittanut toisina vuosina ilahduttavaa nousua, mutta toisina vuosina laskua. Päästö-

todistuksen saaneita on melko runsaasti koulujen koko oppilasmäärään sekä toisten kaupunkien samanlaatuisien koulujen oppilasmääriin ja päästötodistuksia saaneiden nuorkaisten lukuun verraten. Eronneita oppilaita esiintyy muutamina erityisinä vuosina runsaanpuoleisesti. Eroamisen syyt eivät oppilaat ole useinkaan opettajilleen ilmoittaneet, vaan he ovat paikkakunnalta poismuuton, välinpitämättömyyden tai jonkin muun syyn takia jättäneet vähäiset, mutta tarpeelliset opintonsa kesken.

Oppilaiden käytöstä eivät koulujen opettajat ole erityisemmin moittineet sinä pitkänä aikana — sunnuntaikoulun alusta v:sta 1842 lukien v:een 1939 saakka — jolloin yleinen ammattilaiskoulu on toiminut. Joitakin vähäisiä — aiheettomia tai aiheellisiakin — väärinkäsityksiä lienee Sortavalassakin sattunut opettajain ja oppilaiden kesken.

Entisten sunnuntaikoulun ja käsityöläiskoulun oppilaiden mielestä koulujen toiminta on ollut hyvinkin merkityksellistä henkisiä ja myöskin taloudellisia arvoja huomioitaessa. Etenkin sunnuntaikoulu, joka alkuaikoinaan oli ainoa tiedon- alkeiden jakaja käsityöläisoppipojille ja kisälleille, on varsinkin taloudellisessa suhteessa vaikuttanut edistävästi Sortavalan kaupungissa sekä myöskin ympäristöseudulla. Monet käsityöläisnuorukaiset mestariksi päästyään kohosivat huomattavaan ja arvossapidettyyn asemaan paikkakunnillaan.

Käsityöläiskoulun talousarvio ei koulun alkuvuosina ollut kovin suuri. Se oli kahtena ensimmäisenä lukuvuonna 1100 mk ja niitä seuraavina kahdeksana vuotena vain 1000 mk lukuvuodessa.

Kustannukset 45 vuoden aikana ovat yhteensä 322 980 mk 15 p. ¹, mikä ei ole suuri summa pitkään aikaan ja oppilasten lukumäärään nähden. Niinkuin sanottu, oppilaat ovat yhteiskunnalle monin kerroin korvanneet työllään ja toimillaan ne varat, jotka yhteiskunta on heidän hyväkseen uhrannut.

¹ S. Y. A.